

Meer symbiose tussen wetenschap en beleid

Bij het bereiken van meer economische groei via structurele hervormingen is het essentieel dat wetenschappers, beleidseconomen en politici vanuit hun symbiotische relatie tot elkaar hun eigen rol bewust zijn en elkaars competenties optimaal benutten. Als prikkels en cultuur verbeteren en actoren elkaar meer opzoeken, dan leidt dit tot beter opgeleide beleidsmakers, beter onderbouwd en uitvoerbaar beleid en maatschappelijk relevanter onderzoek.

**ERNST
VAN KOESVELD**
Directeur Algemene
Financiële en Eco-
nomische Politiek
op het Ministerie
van Financiën en
bestuurslid van
de Koninklijke
Vereniging voor de
Staathuishoudkunde

Voor economen zijn het interessante tijden. Van Damme (2014) spreekt van een *rat race* tussen wetenschap en praktijk. Ons begrip neemt toe, maar de wereld om ons heen wordt minstens zo snel complexer. Begin deze eeuw werd weliswaar steeds meer onderzoek gedaan naar financiële stabiliteit, maar toch kwam de crisis als een verrassing. Sindsdien is het inzicht in de interactie tussen financiële markten en de reële economie gegroeid, maar gaan de beleidsontwikkelingen ook snel.

Het zijn ook interessante tijden omdat het traditionele economenpleidooi voor structurele hervormingen in Nederland een politiek gevolg heeft gekregen. Dat de financiële crisis de overheidsfinanciën uit het lood sloeg, heeft zeker geholpen in het creëren van draagvlak. Dit neemt niet weg dat het een bijzondere prestatie is dat in een tijd van politieke fragmentatie *good economics* en *good politics* samengaan. Dit jaar is de discussie over hoe ons groeipotentieel te vergroten opgeleaid, maar de uitkomst is nog beperkt qua concrete beleidsadviezen. Meer groei is mogelijk als we agglomeratievoordelen van stedelijk werken en wonen beter realiseren, we coördinatieproblemen tussen bestuurslagen aanpakken, als de arbeidsdeelname toeneemt, we voorbereid zijn op de robotisering van de arbeidsmarkt en als we het belasting-, pensioen-, en zorgstelsel verbeteren. Het gaat bij hervormingen niet al-

leen om het wat, maar ook om het hoe en wanneer (Ministerie van Financiën, 2014). Om dergelijke vragen goed op te pakken is het belangrijk dat wetenschappers, beleidseconomen en politici elkaar goed weten te vinden zodat zij elkaars kennis kunnen benutten en kunnen bepalen waar nieuwe kennisvorming nodig is en verrijkt kan worden met maatschappelijke relevantie en praktische inzichten.

DE DRIEHOEKSRELATIE IN HISTORISCH PERSPECTIEF

Het is eigen aan de economische inzichten van specialisatie en arbeidsdeling dat ieder zijn rol speelt, al gaat dit ook gepaard met coördinatiekosten. We beginnen met de relatie tussen wetenschappers en beleidseconomen. In de kern is er sprake van een symbiotische relatie: goede economische wetenschap en goed opgeleide economen zijn cruciaal in het proces om economische kennis om te zetten in beleid. Beleid afgesneden van de wetenschap verarmt en dreigt geregeerd te worden door ideologie en belangengroepen. Omgekeerd geldt dat economische wetenschap zonder beleid dreigt te verworden tot toegepaste wiskunde en maatschappelijk minder relevant is. Deze symbiose was ook de wijze waarop de grondleggers van de economie hun vak zagen.

De oprichting van het Centraal Planbureau vlak na de oorlog weerspiegelt een wetenschappelijke benadering van de economische politiek. De uitwisseling tussen hoogleraren, beleidsvoorbereiders en ministers was een vanzelfsprekendheid. Toen het verschil tussen de waargenomen feiten en de gangbare beleidsconcepten aan het eind van de jaren zeventig toenam, staken beleidseconomen hun licht elders op, onder meer bij aanbodeconomen in de Verenigde Staten. Begin jaren negentig kwam er weer aandacht om wetenschap en beleid in Nederland dichter bij elkaar te brengen met de oprichting van een postdoctorale beroepsopleiding en een onderzoekscentrum voor financieel-economisch beleid (Van Sinderen, 2001). Inhoudelijk kregen zowel wetenschappers als beleidseconomen meer aandacht voor rationele verwachtingen, de werking van markten en de kwaliteit van overheidsinstituten. Het domein van de beleidseconomie verbreedde zich sterk,

van thema's als begrotingsbeleid en arbeidsmarkt tot onder meer zorg, onderwijs, huisvesting en milieu.

Terwijl het debat over de verhouding tussen wetenschap en beleid begin deze eeuw weer verstomde, was er onder economen een hoge mate van overeenstemming over de nodige hervormingen. Dit werd ook politiek vertaald: soberdere VUT- en prepensioenregelingen, een aangepaste WAO, middelloonsystematiek bij pensioenen, en een nieuw zorgstelsel. Er was echter een financiële crisis voor nodig om afspraken te maken over het bijbuigen van de groeiende zorguitgaven en het doorvoeren van hervormingen inzake de woningmarkt, de pensioenleeftijd en de arbeidsmarkt. Hierdoor waren ook minder 'platte' bezuinigingen en lastenverhogingen nodig om de overheidsfinanciën weer op orde te brengen.

WETENSCHAPPERS EN BELEIDSECONOMEN

Wetenschappers en beleidseconomen genieten dezelfde basisopleiding, maar daarna lopen hun wegen uiteen. Een wetenschappelijk econoom probeert de wereld vanuit een schaarste-perspectief te begrijpen en te doorgronden, nieuwe inzichten aan bestaande kennis toe te voegen en te zorgen voor de verspreiding van kennis omwille van een beter begrip en bredere toepassing. Voortbouwend op hun inzicht in theoretische verbanden en empirische relaties zijn wetenschappers ook instrumentenmakers: hoe bepaalde doelen te bereiken op een zo effectief mogelijke manier? (Van Damme, 1996) Door sterke specialisatie en het intensief gebruik van wiskunde is veel onderzoek *hightech*-economie geworden. Daar ligt ook de prikkel voor een wetenschappelijke carrière en niet bij het schrijven van beleidsanalyses en adviezen. Maar prevaleert de grondigheid van het onderzoek boven de bruikbaarheid, dan wordt de afstand tussen wetenschap en beleid groter. Daar staat wel tegenover dat de moderne communicatiemiddelen het tempo van kennisverwerking hebben vergroot. Ook is het een brede Haagse ervaring dat als academici worden uitgenodigd mee te denken, ze dat graag doen. Voor beleidseconomen is dat een efficiënte manier om hun kennis up-to-date te brengen. Interessant is dat in het Verenigd Koninkrijk de wisselwerking soms contractueel is vastgelegd. Daar bestaan open contracten waarbij wetenschappers met regelmaat gevraagd wordt reacties te geven op beleidsstukken.

In relatie tot de wetenschapper is de taak van de beleids-econoom tweeledig. Beleidseconomen kunnen op grond van actuele of verwachte discussies uitdagende onderzoeksvragen opstellen, gegevens beschikbaar stellen en meedenken hoe de beleidsvragen te beantwoorden. Dit kan de maatschappelijke relevantie van de wetenschap bevorderen. Maar aangezien de tijdshorizon en insteek van beide partijen verschilt, verloopt dit proces niet altijd soepel en zijn vaak intermediairs nodig, zoals planbureaus en onderzoeksbureaus.

Een nog belangrijker taak is dat beleidseconomen de aanwezige kennis en aangereikte instrumenten gebruiken in hun advies aan de politiek. Hoe beter het inzicht en het gereedschap dat de wetenschapper aanreikt, hoe effectiever het werk van de beleidseconoom en hoe groter zijn toegevoegde waarde in vergelijking met andere adviseurs. De beleidseconoom is hiermee dus afhankelijker van de wetenschappers dan andersom. Er is een sterke behoefte aan artikelen en presentaties die de bestaande kennis over de economie en de effectiviteit van instrumenten bundelen. Voor wetenschappers

bestaat er echter een sterkere prikkel om nieuw onderzoek te verrichten dan om meta-studies te schrijven en anderen onderzoek te herhalen met nationale data. Beleidseconomen hebben echter de tijd noch de positie om deze rol op zich te nemen. Dit probleem wordt deels ondervangen door overzichtsstudies van planbureaus, onderzoeksbureaus en netwerken zoals Netspar. Andere methoden om vraag en aanbod beter op elkaar af te stemmen zijn canon-artikelen in vakbladen als *ESB*, het uitnodigen van topeconomen in Den Haag en het organiseren van debatten voor academici en beleidseconomen, zoals de Nederlandse Economendag.

De symbiose tussen economische wetenschap en beleid was ook de wijze waarop de grondleggers van de economie hun vak zagen

De kwaliteit van een beleidseconoom is gelegen in de combinatie van economische kennis en een goede sensitiviteit voor het politieke debat. Meer als vakman dan als wetenschapper vormt hij de spil van de politieke economie. Welk inzicht is nodig en hoe wordt dat georganiseerd? Hoe kan draagvlak worden benut of bevorderd voor nieuwe invalshoeken? Wat weten we al of moeten we weten voor toekomstige discussies? Hij kan ook niet-economische argumenten gebruiken, en zijn overtuigingskracht en gevoel voor politieke verhoudingen zijn vaak minstens zo belangrijk als inhoudelijke kennis. De meest zuivere benadering is dat een advies ten eerste een economische analyse bevat: wat is het probleem, is er sprake van marktfalen, en zo ja, hoe kan de rol van de overheid vormgegeven worden? En pas vervolgens is het zaak de politieke context mee te nemen in de advisering; zonder draagvlak zal een goed advies immers in schoonheid sterven. Dat de praktijk soms een andere is, komt omdat ambtenaren hiervoor de ruimte niet hebben of ervaren, of vergroeid zijn geraakt met bepaalde belangen, dan wel omdat ze op de stoel van de politicus gaan zitten. Rolbewustzijn is gewenst.

BELEIDSECONOMEN EN POLITICI

De politiek heeft zowel het eerste als het laatste woord. Het eerste woord omdat het aan de politiek is de doelen van beleid te bepalen. Het laatste woord omdat ook de instrumentkeuze aan de politiek is voorbehouden (Camps *et al.*, 2003). Van de drie rollen is die van de politicus het minst vrijblijvend, het meest zichtbaar en vaak het meest ondankbaar: onderwerpen bespreekbaar maken, een verhaal neerzetten over het wat en waarom, voldoende steun verwerven en verantwoording afleggen over gemaakte keuzes. In de verhouding tussen doelen en middelen speelt de beleidseconoom een cruciale rol: wat zijn zinvolle en realistische doelstellingen, welke instrumenten zijn er voorhanden en welke maatschappelijke kosten en

De auteur heeft verklaard dit artikel alleen te publiceren in *ESB* en niet elders te publiceren in wat voor medium dan ook. Het is wel toegestaan om het artikel voor eigen gebruik en voor publicatie op een intranet van de werkgever van de auteur aan te wenden.

baten horen bij welke beleidsopties? Op strategische momenten staat de wat-vraag centraal, in de praktijk houdt de adviseur zich vaker bezig met de hoe-vraag.

Gegeven het primaat van de politiek ligt de nadruk in gepubliceerde beleidsadviezen steeds meer op het presenteren van een keuzemenu aan beleidsopties en het bespreken van afwijken tussen doelstellingen. Het rapport van de Studiegroep Begrotingsruimte (2006) is een goed voorbeeld van het eerste. Op basis van een vergrijzingsstudie van het CPB behandelt het rapport verschillende opties om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te verbeteren, zoals het verschuiven van de lasten, een hoger eigen risico in de zorg en een hogere pensioenleeftijd. Er wordt geen voorkeur uitgesproken. De twintig

Van de drie rollen is die van de politicus het minst vrijblijvend, het meest zichtbaar en vaak het meest ondankbaar

heroverwegingsrapporten uit 2011 bevatten op bijna elk beleidsterrein een scala aan beleidsopties en de Interdepartementale Beleidsonderzoeken hebben dezelfde insteek. De resultaten worden ruimschoots benut in verkiezingsprogramma's.

Zoals gesteld is het ook de taak van beleidseconomen om duidelijk te maken wanneer verschillende doelen onvereenigbaar zijn en er sprake is van afruilen. Traditioneel wordt gesproken over dilemma's, maar er lijkt ook vaak sprake van trilemma's, waarbij één van de gewenste doelen onvermijdelijk moet sneuvelen (The Economist, 2014). De meest bekende is de onmogelijke driehoek van monetaire regimes: een land kan een vaste wisselkoers hebben, vrij kapitaalverkeer of monetaire soevereiniteit, maar niet alle drie. Hetzelfde geldt voor financiële stabiliteit, internationale financiering en soevereiniteit, een inzicht dat is verwerkt in het idee van een bankenunie. Maar ook elders zijn trilemma's te vinden. In de zorg gaan kostenbeheersing, toegankelijkheid en keuzevrijheid moeilijk hand in hand. In een toeslagenstelsel staan het richten van toeslagen, het beperken van de marginale wig en een uitvoerbaar stelsel op gespannen voet. Ook de drie hoofddoelstellingen van het huidige kabinet kunnen als een trilemma worden gezien: de schatkist op orde, eerlijk delen en werken aan duurzame economische groei zijn in absolute zin moeilijk alle drie te realiseren. In de praktijk wordt het beleidsdebat vaker gevoerd binnen deze trilemma's.

De verhouding tussen beleidseconomen en politici is gebaat bij wederzijdse flexibiliteit. Het is goed als de beleids-econoom de ruimte krijgt om nieuwe inzichten op te doen bij wetenschappers voor actuele en toekomstige vraagstukken en vrijelijk zijn advies kan opstellen. Omgekeerd geldt dat beleidseconomen politiek genomen besluiten moeten accepteren, meehelpen uitdragen en uitvoeren. Is van beide sprake, dan ontstaat een vruchtbare samenwerking.

POLITICI EN WETENSCHAPPERS

Wetenschappers en politici treffen elkaar geregeld, zowel binnekamers als in het publieke debat. Conversaties zijn vaak nuttig maar kunnen ook schuren omdat beide actoren een andere taak hebben en een andere taal spreken. Ten eerste zijn economen bij hun advies niet altijd behulpzaam: de wetenschap is niet altijd in staat harde conclusies te trekken en economen zijn het onderling vaak niet eens, terwijl politici heldere en eenduidige adviezen willen ontvangen. Met behoud van bescheidenheid is een poging tot meer consensusvorming behulpzaam om te bepalen wat we wel en niet weten, waarover we het eens zijn of waar juist meer onderzoek nodig is (Van Koesveld, 2012). Naast de publicatie van thematische overzichtsartikelen is de oprichting van het economenpanel van Me Judice een goede stap. Een verdergaande stap kan zijn te leren van de manier waarop medische onderzoekers en praktiserende artsen binnen een beroepsgroep samen zo goed mogelijk tot richtlijnen voor behandelingen komen. Zelfs op een terrein als de arbeidsmarkt, waar Nederlandse economen veel onderzoek hebben verricht, is een dergelijke praktische richtlijn moeilijk op te stellen (Koning, 2013). Overigens stelt Derksen (2013) dat elk advies aan de politiek per definitie buitenwetenschappelijk is, "omdat je nooit kan bewijzen wat je moet doen". De maatschappelijke betekenis van de economische wetenschap is dan beperkt. Aangezien we niet alles kunnen meten en weten, is plausibiliteit een gangbaar begrip in wetenschap en beleid. "*We consider a proposition plausible when it is well connected with available knowledge, when it is in agreement with categories of perception and thought, with observations and theories that merit our belief*" (Nootboom, 1986).

Ten tweede hebben wetenschappers de taak politici te melden wat de stand van het denken is en hoe data beter begrepen en geïnterpreteerd kunnen worden. Hier is de ontwikkeling van hightech-economie behulpzaam, bijvoorbeeld om beter zicht te hebben op selectieproblemen. Angrist en Pischke (2009) geven in hun handboek van 'ongevaarlijke econometrie' het pakkende voorbeeld van ziekenhuizen. Als we kijken naar ziekenhuisbezoek en gezondheid zouden we gemakkelijk de conclusie kunnen trekken dat ziekenhuisbezoek ongezond maakt. Er speelt echter een selectie-bias: juist vooral minder gezonde mensen gaan naar het ziekenhuis. In veel gevallen is het selectieprobleem echter minder zichtbaar: trekken productievare mensen naar de stad of worden mensen productiever wanneer zij zich in de stad vestigen? Wetenschappers kunnen politici helpen om deze verbanden te ontzorgen en kunnen meedenken over wat wel en niet verstandig beleid is. Ook voeren wetenschappers – al dan niet samen met beleidseconomen – strijd tegen intuïties en opvattingen die politiek wel resoneren, maar niet aansluiten op theoretische inzichten en empirische uitkomsten (Van Bergeijk *et al.*, 1997). In hun ogen laat de economische geschooldheid van politici te wensen over, zouden ze goed onderzoek naar beleidsexperimenten meer moeten stimuleren en resultaten serieuzer moeten nemen. Politici worden echter vaker afgerekend op beeldvorming en kortetermijneffecten (Phlippen, 2014).

In het publieke debat is de wetenschapper overigens niet altijd rolvast en lopen – in de woorden van Derksen – weten en willen al snel door elkaar. Dan is de integriteit van de econoom als adviseur des te belangrijker. Waarop baseert een econoom zijn advies? Blijft hij daarbij binnen de grens van wat hij weet, of laat hij zich verleiden tot uitspraken over wat

hij wil? Wordt hij als econoom of als *public intellectual* beschouwd en maakt hij dat onderscheid ook zelf? Van Damme (2014) stelt terecht dat als media-economen onzin verkopen of meer pretenderen dan ze waar kunnen maken, zij ook hun beroepsgroep schaden. Hij roept de vraag op waarom economen geen normen of gedragsregels hebben zoals dat bij andere beroepsgroepen het geval is. Ook hier biedt de medische praktijk een prikkelend perspectief met een af te leggen eed, een sanctionerend tuchtrecht, een registratie die in principe tijdelijk is en een verplichting tot bijscholing.

Een derde reden waarom het wel eens schuurt tussen wetenschappers en politici is dat wetenschappers weinig oog hebben voor politieke processen. Acemoglu en Robinson (2012) stellen dat economen te gemakkelijk abstraheren van politieke verhoudingen en besluitvormingsprocessen. De overheid is geen goedwillende dictator, maar een ingewikkelde hiërarchie van agency-relaties, en goed beleid houdt veel meer in dan het volgen van een goed advies. Deze blinde vlek kan zelfs betekenen dat *good economics sometimes turn into bad politics*. De privatisering in Rusland werd bijvoorbeeld economisch aanbevolen maar verstoortte de machtsbalans zodanig dat het beleid vervolgens gedomineerd werd door de oligarchen, met alle nadelen van dien. Het omgekeerde kan ook gelden: *good politics sometimes turn into bad economics*. Zo zijn de afgelopen jaren in Nederland veel akkoorden gesloten, die economisch onverstandige elementen bevatten, maar wel politieke voortgang betekenden. Het Lente-akkoord bevatte mogelijk niet de beste vorm van vermindering van de fiscale bevoordeling van eigenwoningbezit, maar wel werd het politieke momentum benut om het taboe op dit onderwerp te doorbreken en het pad te effenen voor verdere aanpassing bij het nieuwe regeerakkoord. Het woonakkoord zwakte de door economen gewenste huurliberalisatie enigszins af, maar vormde wel de opstap naar constructieve samenwerking in het parlement, waardoor veel andere hervormingen gerealiseerd konden worden. Het sociaal akkoord bevatte een aanpassing van het ontslagrecht die economen mogelijk niet ver genoeg ging, maar zorgde er wel voor dat er in de polder meer evenwicht kwam tussen de factor kapitaal en arbeid, en dat er mogelijk meer draagvlak ontstaat voor toekomstige aanpassingen in arbeidsvoorwaarden, arbeidsbestel en pensioenen. Hebben wetenschappers meer oog voor timing en politieke verhoudingen, dan gaat hun advies niet alleen over *first-bests* en *end-states*, maar ook over *second-bests* en transitiepaden. Het doorvoeren van structurele hervormingen is te vergelijken met het repareren van een schip – niet in het droogdok, maar op volle zee. Dat geldt actueel bij het debat over de houdbaarheid van ons pensioenstelsel waarover een brede dialoog gaande is, inclusief betrokkenheid van wetenschappers.

TOT SLOT

De taakverdeling tussen wetenschappers, beleidseconomen en politici is economisch gezien logisch, maar mag er niet toe leiden dat een groep zich isoleert op een van de hoeken van de driehoeksrelatie. *Checks and balances* zijn essentieel binnen en tussen de groepen. Dit vereist dat groepen elkaar weten te vinden, scherp houden en aanvullen op basis van elkaars kennis en ervaring. Hoewel niet altijd systematisch en zeker niet op alle terreinen, gebeurt dit nu via veel onderlinge contacten, commissies en adviesraden, conferenties, netwerkverbanden, en via de WRR en onderzoeksbureaus. Wetenschappers kun-

nen beleidseconomen en politici helpen door te prikkelen en te spiegelen, door aan de hand van meta-studies een overzicht te bieden van inzichten en door onderzoek te doen met Nederlandse data. Het onafhankelijke CPB vervult hier een intermediaire rol met rapporten over de kansrijkheid van onder meer kennis-, onderwijs- en arbeidsmarktbeleid. Omgekeerd kunnen beleidsmakers wetenschappers helpen met scherpe onderzoeksvragen, door meer beleidsexperimenten toe te staan en door goed om te gaan met onderzoeksresultaten. Academics hebben bovendien een cruciale taak in het opleiden en bijscholen van beleidsmakers. Meer inzicht in de politieke economie van beleid maakt hen ook tot betere opleiders.

Dat deze driehoek in de praktijk niet altijd goed werkt, is deels te wijten aan de bestaande prikkels. Wetenschappers worden vooral geprikkeld nieuw onderzoek te verrichten en besteden meer aandacht aan *onderzoek* dan aan *onderwijs*. Voor beleidseconomen bestaat het risico dat ze vergroeid raken met een minister, departement of sector, en een specifiek belang verheffen boven dat van een bredere weging van argumenten en wetenschappelijke inzichten. Politici worden vaak afgerekend op de kortetermijnresultaten en beeldvorming, wat ten koste kan gaan van interesse in onderzoek en effecten van beleid op de langere termijn. Contractvormen waarin wetenschappers met regelmaat gevraagd wordt te reageren op beleidsstukken kunnen een nuttige prikkel zijn. Meer vormen van personele uitwisseling tussen de posities in de driehoek komt de symbiose ook ten goede. Daar waar prikkels onvolkomen zijn, zijn cultuur en attitude des te belangrijker. Voor een vruchtbare symbiose is het essentieel dat iedereen zich rolbewust opstelt, zijn eigen valkuilen kent en elkaar opzoekt. Dit leidt tot beter beleid – *evidence-based* en uitvoerbaar – waarbij *good economics* en *good politics* samengaan.

LITERATUUR

- Acemoglu, D. en J.A. Robinson (2012) *Why nations fail*. New York: Crown Business.
- Angrist, J.D. en J.S. Pischke (2009) *Mostly harmless econometrics*. Princeton: Princeton University Press.
- Bergeijk, P.A.G. van, et al. (1997) *Economic science and practice – the roles of academic economists and policy-makers*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Bovenberg, L.A. (1996) *Leren van elkaar*. ESB, 81(4074), 790–791.
- Camps, M.R.P.M., L.B.J. van Geest en J.A. Vijlbrief (2003) *Beleidsconomie binnen departementale muren*. ESB, 88(4417), D28–D30.
- Damme, E. van (2014) *Economie als wetenschap*. ESB, 99(4693), 557.
- Damme, E. van (2013) *Deugdelijke economen*. ESB, 98(4674&4675), 757.
- Damme, E. van (1996) *De kloof tussen wetenschap en beleid*. ESB, 81(4074), 780–788.
- Derksen, W. (2013) *Reactie op: Van pre-economische nonsensus naar economische consensus*. ESB, 98(4654), 659.
- Koesveld, E.B.K. van (2012) *Naar een Nederlandse Beleidseconomen Consensus*. ESB, 97(4644), 576–579.
- Koning, P. (2013) *Activerend arbeidsmarktbeleid: een beknopte handleiding*. *TPE Digitaal*, 7(2), 60–66.
- Ministerie van Financiën (2015) *Miljoenennota 2015*. Den Haag: Sdu.
- Nooteboom, B. (1986) *Plausibility in economics*. *Economics & Philosophy*, 1(2), 197–224.
- Philippen, S. (2014) *Ode aan de twijfel*. ESB, 99(4693), 543.
- Sinderen, J. van (2001) *Afscheid van beleidsconomie*. ESB, 86(4326), 1736–1737.
- Studiegroep Begrotingsruimte (2006) *Houdbaarheid*. Den Haag: Sdu.
- The Economist (2014) *Buttonwood – Three's a crowd*. *The Economist*, 5 juli.